

Henri de Montety

FÉLREÉRTÉSEKBŐL POLITIKA?

*Clemenceau és a Magyar Szó**

Ebben a cikkben egy 1906-ban, Georges Clemenceau és egy magyar újság között történt incidenst elemzek. Egyéb eseményekhez társulva ez az egyébként elszigetelt esemény minden bizonnyal befolyásolta, milyen képet alakított ki Clemenceau Magyarországról egy olyan kulcsfontosságú történelmi korszakban, amely az I. világháborút és a trianoni békeszerződést előzte meg.

A Magyar Szó és a történelmi helyzet

Clemenceau-t nem kell bemutatnunk, a Magyar Szóval kapcsolatban azonban hadd éljünk néhány magyarázó szóval, főként, hogy ezen a néven több újság is létezett. Az, amelyik most minket érdekel, egy 1900 és 1914 között megjelenő protestáns napilap volt. Miként egy lelkes és éleslátó olvasója jellemezte, a Magyar Szó a „magyaros, radikális irány és protestáns szellem” védelmezője volt (1901. szeptember 1.). Ez a sajtóorgánium élesen szemben állt a bécsi „kamarillával”, ellenszegült a nemzetiségek mesterkedéseinek. Emellett a lap ellentmondott a magyar protestantizmus potentátjaival, így Tisza Istvánnal is, akit jezsuitizmussal vádolt (1901. május 17.), s akinek szemére vetette, hogy halmozza politikai és vallási tisztségeket (1901. március 14.). A Magyar Szó a református lelkipásztorok szóvivőjének tisztjét vállalta magára, akik egyszerre követelték a Konvent demokratizálását (1901. április 23.)¹ és a hagyományok fenntartását (az erdélyi autonómia védelmét a református egyházon belül [1901. április 21.]). A lap furcsa egyvelege volt a fellengős pátosznak – külön glóriát vont saját képzeletbeli feje köré azzal a hírrel, hogy Szilágyi Dezső a Magyar Szóval az asztalán hunyt el (1901. augusztus 1.)² – és az erkölcsi szigornak; az újság magától értetődően szállt ringbe például az egyetemen a kereszt kifüggesztésével kapcsolatos vitában (1901. április 27.).

1905 januárjának elején, épp az országgyűlés feloszlásának és a választások kiírásának bejelentésekor javasolta Tisza István a protestánsok érdekében született 1848. évi XX. törvény alkalmazását (felekezetek közti egyenlőség), talán mert úgy gondolta, hogy a december 13-i erőszakos fellépését ezzel tudja jóténni a patrióták szemében (behív-

* A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg (a támogatás száma TÁMOP 4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0003).

¹ A Konvent volt a Magyar Református Egyház legfőbb döntéshozó testülete.

² Szilágyi Dezső (1840–1901) protestáns szellemiségű igazságügy-miniszter.

ta a rendőrséget, hogy megszállják az Parlament üléstermét, mire a feldühödött ellenzék apró darabokra törte a berendezést). A klerikális oldal, mintha csak a megfordított hadviselés logikáját alkalmazta volna, arra jutott: a protestantizmust azzal próbálja meg semlegesíteni, hogy követeli az 1848. évi XX. törvény alkalmazását a nemzetiségek választásgyakorlására is.³ Ebben a vitában a Magyar Szó reakciója sem váratott magára, egy szempillantás alatt köpönyeget fordított, s a vitában múltbéli ősellensége, Tisza István mellé állt, miközben a koalíció szemére vetette, hogy a protestantizmust fel akarja adozni valamiféle feltételezett politikai hazafiság oltárán (1905. január 5.).

„Az osztrák–magyar válóper”

Ugyanebben az 1905-ös évben, több száz kilométerrel nyugatabbra, Franciaországban is ádáz vita zajlott. 1905 az állam és az egyház szétválasztásának az éve: a törvényről a nemzetgyűlés júniusban vitázott, majd decemberben hirdették ki az elfogadott jogszabályt.⁴

Georges Clemenceau volt az egyik, az állam és az egyház szétválasztását legvehemenesebben pártoló francia politikus. 1905 októbere és 1906 márciusa között a francia állam és az egyház szétválasztásában elsősorban a katolikus egyház gyengülését látó Magyar Szó a *Francia kormányfők a magyar válságról* címet viselő sorozatában tizenegy, radikális és szocialista francia politikussal készített interjú közölt a magyar olvasóközönség „felvilágosítására”. Minden egy, 1905. szeptember 29-én, az *Aurore*-ban közölt vezércikkkel kezdődött, amelynek Clemenceau a *Divorce austro-hongrois (Az osztrák–magyar válóper)* címet adta (az *Aurore* Clemenceau lapja volt). Ebben a cikkben Clemenceau felidézte Fejérváry „zseniális húzását” (az általános választójog gondolatát), illetve „Ferenc József ügytelenségét” (aki visszautasította egy magyar delegáció fogadását). Holott, mit mondta, Ferenc József „mindezedig oly népszerű volt Szent István királyságában” – érdekes felfigyelnünk arra, hogy Szent István királysága nem volt ismeretlen e francia politikus számára. Éppen az általános választójog kapcsán fejtette ki Clemenceau nézeteit, amelyek hangsúlyozták „egy olyan rendszer abszurditását, amelyben két, egymástól eltérő országot egy és ugyanazon, tisztán osztrák (jobban mondva egy meghatározott osztrák társadalmi csoport) érdekek

³ A koalíció az 1905. januári választások nyomán alakult meg Andrássy Gyula, a függetlenségi (Kossuth Ferenc) és az ellenzéki 67-esek (Apponyi Albert) részvételével. A koalíció többek között azt követelte, hogy bizonyos katonai kérdésekben a magyarokat ugyanolyan jogok illessék meg, mint az osztrákokat (a parancs nyelve, a kardbojt színei). A választásokon győztes függetlenségi koalíció ellenében kinevezett, parlamenten kívüli Fejérváry-kormány belügyminisztere, Kristóffy útnán azzal fenyegetőzött, hogy bevezeti az általános választójogot, aminek nem is maradt el a hatása: alaposan felkavarta a magyar politikai életet, sokan ugyanis még a széles alsóbb néprétegek szavazatánál is jobban tartottak a nemzetiségek szavazásától.

⁴ E törvény lényege, hogy a francia állam garantálja a vallásszabadságot, ám a továbbiakban kivonul a felekezeti életből (nem fizet papokat, nem vesz részt püspökök kinevezésében stb.) A Vatikán tiltakozott a törvény ellen, mivel álláspontja szerint a francia állam önkényesen felmondta az 1801-ben kötött konkordátumot, s megtagadta az ország és a katolicizmus közötti természetes kapcsolatot.

alapján működő kormány kíván irányítani, mely kizárólag magyar kérdésekben is magának követeli a döntés jogát”. Az együttérzését azonban beárnyékolta az a rossz bánásmód, amelyben szerinte a magyarok a többi nemzetiséget részesítették. „Jobban tiszteletben tudnám tartani a magyar nép függetlenségre törő érzelmeit, ha a maga részéről példát mutatna, s az alája rendelt nemzetiségek ilyen irányú érzéseit figyelembe venné. Ettől azonban nagyon távol áll, s tudjuk, milyen kegyetlenül bánik az erdélyi románokkal és a dalmáciai horvátokkal, holott saját országában ő van számbeli kisebbségben.” A cikk zárásában meglepő előzékenységgel viseltetik a magyarok iránt, s azt állítja, hogy amennyiben Magyarországon bevezetnék az általános választójogot, az „általános igazság” nevében tett követelések győzedelmeskednének a kizárólag nemzeti megfontolások felett mind a nemzetiségekkel, mind pedig az elnyomott néppel szemben „mindaddig, amíg maga a magyar nemzet nem [érezné magát] fenyegetve” (vajon ki által? a klerikalizmus által? a Habsburg beolvasztási kísérlet által?).

A cikk megjelenésének másnapján (szeptember 30-án, szombaton) a Magyar Szó párizsi tudósítója, Vályi Bódog interjút készített Clemenceau-val. A beszélgetés a magyar újság október 2-i számában jelent meg. Az újságíró előrebocsátotta, hogy Clemenceau bizonyos empátiával tekint Magyarország ügyére, s nagyon közel érzi magához a Magyar Szó által képviselt álláspontot. „Élénk rokonszenzvel kísérem Magyarország sorsát – mondta az újságíró szerint Clemenceau – s meg vagyok győződve, hogy az általános választói jog hosszú időre biztosítaná hazája nyugalmát.” Vályi azonban kínosan ügyelt arra, hogy megírja: jelezte a francia politikusnak, a demográfiaival kapcsolatos értesülései már nem felelnek meg a valóságnak, s a magyarok immár nincsenek kisebbségben saját országukban, hanem annak népességének 60 százalékát adják.⁵ Gondosan elkerülte, hogy visszatérjenek az akár kisebbségben, akár többségben lévő nemzetiségekkel szembeni „bánásmódra”. Majd egy kis pengeváltás következett: Clemenceau arról beszélt, hogy az aktualizált demográfiai adatokat külföldön is meg kellene jelentetni. S Vályi Bódog olyatén válaszára, miszerint az adatok németül hozzáférhetőek, Clemenceau azzal vágott vissza, hogy Franciaországban nem szokás németül olvasni a statisztikákat. Végül pedig Clemenceau megerősítette, hogy a francia közvélemény nem bízik a koalícióban, mert azt túlságosan is a klerikalizmus hívének tartja. Mindkét fél gondosan ügyelt arra, nehogy felhossa a „vallásellenesség” témáját.

A magyar helyzet érdekessége

A „kormányférfiak” szóválasztás nem tűnik számunkra túlzónak, ugyanis a meginterjúvolt férfiak között olyan hírességekkel találkozunk, mint Aristide Briand, Alexandre

⁵ Ez a szám túlzónak tűnik. Az 1910-es népszámlálási adatok szerint a magyarok a Magyar Királyság össznépességének 54,5%-át tették ki, nem számolva az autonóm Horvátországgal (ha Horvátországot is számításba vesszük, akkor a magyarok aránya valóban nem éri el az össznépesség 50%-át).

Millerand vagy Jean Jaurès, van közöttük két volt miniszter (Camille Pelletan és Ernest Vallé), a jövődi miniszterelnök (Ferdinand Sarrien) s egy szenátor is (Maxime Lecomte). Egytől egyig mind baloldali politikusok, s ebbe a sorba illeszkedik a volt kommunár, szocialista parlamenti képviselő, Edouard Vaillant is. Az 1906 márciusáig közölt interjúorozatról csak néhány benyomásunkat közöljük. Külön hangsúlyozandó, milyen közvetlen viszonyban volt Vályi Bódog a meginterjúvott alanyokkal, ami egyrészt lehetővé tette számára, hogy azt mondassa a francia politikusokkal, amit a Magyar Szó olvasói hallani akartak (például amikor Jaurès a Fejérváryval kötött taktikai szövetséget dicséri, lévén „nem az emberek, csak az elképzelések számítanak” [1905. november 29.]). Másrészt az újságíró így valódi dicshimnusz tudott zengeni Franciaországról, amelynek véleménye (a meginterjúvott kormányférfaik által hirdettet elképzelések alapján) „nem pártszempontok, hanem az igazi demokrácia alapelveiből fakadók, annak a demokáciának az elveiből, amely Franciaországot a politikai és társadalmi haladásban az emberiség vezérévé tette”.⁶ Millerand a maga részéről annak adott hangot, hogy különbséget kell tenni Magyarország politikai fejlődése és társadalmi elmaradottsága között (mely feszültséget, véleménye szerint, az általános választójog bevezetése enyhíteni tudná [1905. november 10.]). Három francia politikus nyilatkozott nyíltan a magyar függetlenség kérdéséről. Ernest Vallé számára az Osztrák–Magyar Monarchia léte nem tűnt szükségszerűnek: „Egy külön Magyarországot egész szépen bele lehetne illeszteni a világkeretbe a hatalmi eltolódások folyamán. Ám ennek a külön Magyarországnak minden izében modern államnak kellene lennie” (1906. január 26.). Ez bizony nagyon bizonytalan lábakon állt... Maxime Lecomte sajnálattal jegyezte meg, hogy a koalíció konzervatív elemei Magyarországot reakciós útra kényszerítették (a Magyar Szó is ekként vélekedett). Ezt leszámítva azonban pozitívan nyilatkozott egy független Magyarország létéről: „Az osztrák–magyar monarchia léte Franciaországra nézve azért kevésbé előnyös, mert az egyik állam, ez alatt Ausztria értem, etnográfiai jellegénél fogva inkább a német nagyhatalomhoz huzódik. [...] Ebből a szempontból az önálló magyar állam, mely külpolitikáját saját maga intézi, Franciaországra nézve előnyösebb” (1906. február 2). Néhány napra rá Camille Pelletan erre a megállapításra tromfolt azzal, hogy rámutatott a Habsburg-dinasztia inkább a németek, semmint a magyarok közötti széles támogatottságára: „Bennünket francziákat ezen a ponton érdekel leginkább a magyar helyzet” – világított rá (1906. február 28.).

Láthatjuk tehát, hogy három fő ponton rajzolódik ki a Magyarországnak nyújtandó esetleges francia támogatás: a társadalmi, valamint a vallási modernizálódás, amely a régióban ellenpontoszthatná az osztrák „reakciót”, illetve a mindig is Ausztrián keresztül elképzelt Délkelet-Európa felé irányuló germán expanzió ellenében bevethető szövetség lehetősége. Tudjuk, hogy ez a magyar–francia „diplomáciai flört” néhány magyar és francia politikus között a koalíció hatalomra kerülését követően megélt néhány hóna-

⁶ Részlet az Ernest Valléval készített riport bevezetéséből, Magyar Szó 1906. január 26.

pot, de szép lassan kihuny.⁷ Clemenceau egyébként sem vállalt benne vezető szerepet. Ennek ellenére a Magyar Szó még 1906 elején is így cikkezett róla: „Clemenceau György azon francia államférfiak közé tartozik, akik igen élénken érdeklődnek a magyarországi események iránt” (nota bene: „Clemenceau György”, mint „Verne Gyula”, az akkori szokások szerint). Ugyanebben a februári cikkben (egy hónappal a koalíció tényleges hatalomátvétele előtt) Clemenceau a koalíció politikáját inkoheregensnek bélyegezte. S feltette a kérdést: vajon a koalíció akar vagy nem akar szakítani Ausztriával? (1906. február 22.)

A háború után nem kellett sokat várni azon legenda elterjedésére, mely szerint a trianoni béke létrehozásában fő szerepet játszó franciáknak fogalma sem volt Magyarországról (e nézetre jó példa Henri Pozzi magyarul *Századunk bűnösei* címmel megjelent kötete). Ennek azonban ellenkezője igaz: a 20. század eleji francia politikusok meglehetősen sokat tudtak a magyar történelemről és helyzetről (ami ma már minden bizonnyal nem igaz). Clemenceau-val kapcsolatban pedig két életrajzírója is rávilágít a Moritz Szeps bécsi liberális értelmiségi, lapszerkesztő családjával fenntartott bensőséges kapcsolatára (Clemenceau testvére, Paul Szeps lányt vett el), s hogy rendszeresen találkozott Rudolf trónörökössel.⁸

A félreértés

Az alapos ismeretek azonban nem zárják ki a félreértéseket. S engedjék meg, hogy ezen a ponton belemenjek a részletekbe, hiszen végül is ennek a félreértésnek a kifejtése tanulmányom fő célja. 1906. március 15-én, csütörtökön a Magyar Szó úgy dönt, hogy három francia politikussal készített interjúját újból megjelenteti. Miért pont március 15-én, s miért pont ezt a hármat? Azért, mert az a három politikus március 14-én, egy nappal az újrapiublikálás előtt a Ferdinand Sarrien vezette kormány tagjává vált.

Párisi tudositónknak alkalma volt nemrégiben több francia politikussal beszélnie a magyar válságról. A politikusok között volt Sarrien, Clemenceau és Briand, akik lekötelező szívésséggel nyilatkoztak a magyar politikai helyzetről. Közben nevezett urak kormányra kerültek és így alábbiakban módunkban van közölni Sarrien miniszterelnök, Clemenceau belügyminiszter és Briand francia közoktatásügyi miniszter nyilatkozatait. [...] Megelégedéssel mondhatjuk, hogy a francia parlament szóban forgó kitünőségei, csupa szabadságszerető férfiak, a magyar válság dolgában a koalíció ellen nyilatkoznak, azt hozván föl okul, hogy az adott helyzetben nem a szövetkezett baloldal, hanem a király és kormánya szolgáltak rá a testvérnemzetek tiszteletére

⁷ Nicolas BAUQUET: *Egy ártatlan diplomáciai flört. Franciaország és a koalíció, 1905–1909*, Valóság 2000/8., 89–90.

⁸ Jean-Baptiste DUROSELLE: *Clemenceau*, Fayard, Paris, 1988, 809–811; Michel WINOCK: *Clemenceau*, Perrin, 2007, 394 (újabb kiadása: Perrin–Tempus, 2011).

és rokonszenvére, mert a király és kormánya az, aki a népnek jogokat kínál s a koalíció az, amely e jogok valóra válását minden eszközzel magakadályozza. És megelégedésünk annál nagyobb, mert kétségtelen, hogy a három miniszter ezt az ítéletet minden francia érdektől menten mondotta: hiszen ha érdekről van szó, inkább a koalíció felé kellett volna huzódniok a koalíció felé, amely a hármasszövetség ellen áskálódva, Franciaország érdekeit inkább szolgálja, mint a hivatalos magyar politika.

Amire azonban a Magyar Szó úgy tűnik, nem számított (vagy úgy tett, mint aki nem számít rá): amint ez a három francia politikus – így köztük Clemenceau is – hatalomra került, azonmód sokkal érzékenyebbé vált saját országuk érdekei, mintsem a szépek iránt. Márpedig a kormányérdek inkább a koalícióhoz való közeledés, semmint annak kritizálása volt. (Tudjuk, milyen sorsra jutott a magyar–francia „flört”, de semmi bizonyítékunk sincs arra, hogy a két fél bizonyos pillanatokban ne vehette volna azt komolyan.⁹)

Így történhetett, hogy március 21-én az *Aurore* éles cáfolatot jelentetett meg: „A Magyar Szó egy Clemenceau miniszter úrral készült állítólagos interjú közölt a magyar válásról. Minden okunk megvan rá, hogy kijelentsük, a belügyminiszter úr sosem adott interjút a Magyar Szónak, és nem fogadta annak egyetlen újságíróját sem.” Amennyire az interjúalanyok értesítése nélkül történő újraközlésekkel a Magyar Szó megszegte az illendőség szabályait, annyira kegyetlenül pontos az *Aurore* erre adott válasza. Azt a dicsőséget, hogy a Magyar Szó e francia napilap címlapjára került, beárnyékolta ez a kínos vád. A magyar újság szerkesztőse március 23-án megindító „gyanútlanlansággal” pontosította a tényeket:

Az *Aurore* cáfolata nem az interjú tényét, hanem annak csak hivatalos színezését érinti. Munkatársunk még megjegyzi, hogy a cáfolat reprodukciója, úgy, amint azt bécsi „Press” közli (így közlik a magyar lapok is) hibás. Így hát nyilvánvaló, hogy a francia belügyminiszter nem cáfolta meg a lapunkban megjelent intervjút, hanem csak azt cáfolta, mintha ő ezt belügyminiszteri minőségében adta volna. Ezt azonban mi sem állítottuk soha. A félreértés tehát csak onnan eredhet, hogy a könyomatos a külföldi sajtó hiányosan reprodukálta közleményünket, amelyből kihagyta azt a bevezető részt, melyet tegnap idéztünk, s amely megmagyarázza, hogy a közölt nyilatkozatot csak régebbi nyilatkozatot újabb lenyomatai. Ez a hibás reprodukció indíthatta Clemenceau francia belügyminisztert a helyreigazítás közzétételére. (1906. március 23.)

Eközben a katolikus napilap, az *Alkotmány* kárörömmel közölte: a Magyar Szó már megint valótlanságokat állít.

⁹ Vö. BAUQUET: *I. m.*

Még másnap is, egy március 21-i keltezésű levélben a Magyar Szó tudósítója az alábbi pontosítást tette:

Az Aurore mai száma czáfolatot közöl a Clemenceau-interjura vonatkozólag. Ez a czáfolat onnan ered, hogy a Neue Freie Presse¹⁰ a Magyar Szó-ban március 14-én reprodukált [hiba, március 15-ről van szó – H. d. M.] interjut úgy hozta, mintha a jelenlegi francia belügyminiszterium kormányralépése óta történt volna, holott a Magyar Szó a márc. 14-iki vezércikk bevezetésében megjegyezte, hogy régebbi keletű. Természetes, hogy az interjut ilyen színben, mintha t. i. a francia kormánytól eredne, meg kellett czáfolni. Ez azonban nem változtat azon tényen, hogy a Clemenceau-interju valamint a többi, a maga idejében tényleg megtörtént. (1906. március 24.)

Vályi Bódognak igaza volt, amint arról magunk is megbizonyosodhatunk, amennyiben elolvassuk az előző idézeteket. De jogosan tehetjük fel a kérdést, vajon a Magyar Szónak nem állt-e szándékában táptalajt adni e lehetséges félreértésnek – bár az újraközölt cikkek fejszövege arra törekszik, hogy ne legyen kétség ezzel kapcsolatban. S természetesen még jogosabb a kérdés: mi lehetett annak a liberális osztrák lapnak a szándéka, amely „elfelejtette” a bevezetőt közölni? Akárhogy legyen is, a baj megtörtént. S a Magyar Szó szerkesztősége dühösen ütötte tovább a vasat, és Vályi Bódog írása után közölte:

Mi a maguk részéről csak jelentjük ki, hogy teljesen megbízható munkatársunknak ezen nyilatkozata után a leghatározottabban fenntartuk, hogy a közölt interview minden szava valóság s hogy az Aurore czáfolata csakis azon a félreértésen alapult, amelyet a N[eue]. Fr[ie]. Pr[esse]. hibás közlésével idézett elő azáltal, hogy cikkünk bevezetésében elmondott ténykörülmenyek, t. i. hogy a nyilatkozatkozó államférfiak kérdéses nyilatkozatukat még miniszterségük előtt tették, – nem reprodukálta szintén, hanem olybá tüntette fel, mintha azokat; mint aktiv miniszterek tették volna meg. Egyébként az Aurore-t fölhívtuk, hogy ilyen értelemben közölje a tényállás helyreigazítását s amennyiben ezt meg nem tenné, ellene pört indítunk.

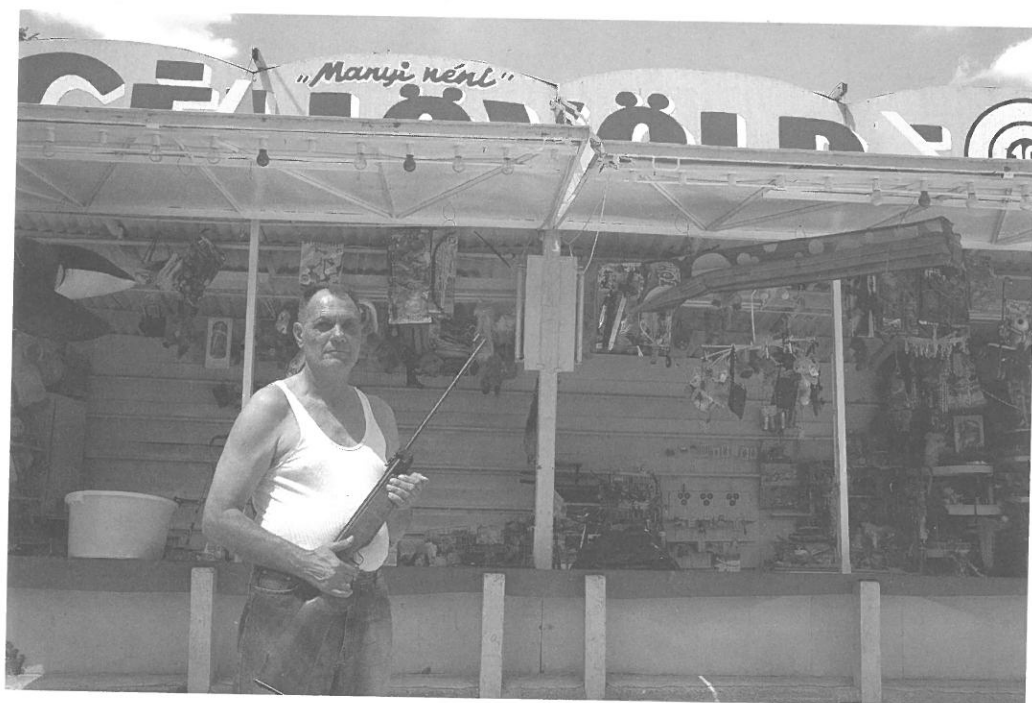
Az Aurore természetesen nem közölt semmilyen helyesbítést. Én legalábbis ennek semmilyen nyomát sem találtam, miként annak sem, hogy a Magyar Szó eljárást indított volna. A kölcsönös bizalom azonban alaposan megrendült. A magyar napilap magától értetődő módon nem közölt több, francia kormányférfival készült interjut. 1906 végén pedig a francia Havas hírügynökség Budapesten nyitott irodát, elkerülendő, hogy a magyar hírek a bécsi szűrőn keresztül jussanak el Franciaországba.¹¹ (E lépésben az Aurore esete is közbejátszhatott.)

¹⁰ Az osztrák-magyar, később ausztriai liberális polgárság napilapja (1864 és 1938 között jelent meg).

¹¹ Lásd BAUQUET: *I. m.*, 90.

Végeredményben pedig Clemenceau, aki a Panama-ügy miatti, évekig tartó mellőzöttsége után végre visszakerült a hatalomba,¹² éppen minisztersége első napjaiban kellett az incidenssel szembenéznie, arra a (nem föltétlenül teljesen indokolt) következtésre jutott, hogy nem csupán természetes ellenfeleivel, azaz Tiszával és Apponyival, hanem azokkal a magyarokkal szemben is bizalmatlan legyen, akik ideológiai szempontból nagyon közel álltak hozzá.

(Varga Emese fordítása)

¹² 1888-ban, a nehéz pénzügyi helyzetben lévő Panama társaság olyan típusú kölcsönt hirdetett, amelyhez egy külön törvényt kellett megszavazni. Egyes képviselők szavazatát korrupcióval szereztek meg. Mindez egyébként nem akadályozta meg, hogy a cég csődbe jusson, betétesek hadát rántsa magával, s hogy a csatorna az USA fennhatósága alá kerüljön. A botrány 1892-ben vált nyilvánossá. Clemenceau-t tisztára mosták a korrupciós vádak alól, ám 1893-ban csúfos választási vereséget szenvedett, s ezt követően évekig kizárólag az irodalomnak és az újságírásnak szentelte magát.

